

בְּדִין הַצְהָרָה בְּהֵן צְדָק וּשְׁבוּעָה בִּכְתָב

נְהוּג כְּיוֹם בְּבִתִּי מִשְׁפֵּט בֶּאֱרֶץ לְהַשְׁבִּיעַ ע"י הַצְהָרָה בְּהֵן צְדָק, וְכֵן נְהוּג
בְּמִשְׁרָדֵי הַבְּטָחוֹן לַחֲתוּם עַל הַצְהָרָה בְּשְׁבוּעָה, וַיֵּשׁ לְעֵיִן לְפִי הַהֲלָכָה אִם אֵין
בְּדַבְרִים אֱלוֹ חֲשֵׁשׁ שְׁבוּעָה, אֵי אֲמַרְיִנֵן דְּהוּיִן כְּשְׁבוּעָה גְּמוּרָה הֵיּוֹת וְנַעֲשִׂים בְּדֶרֶךְ
שֶׁל שְׁבוּעָה לְאִמַּת דְּבַר וְכְדוֹ, אוֹ שׁוּזָה הוּי כְּהַבְטָחָה גְּרִידָא.

וְהִנֵּה נִרְאָה בְּרוּר לְכַאוּרָה שְׁאִין בְּהֵם דִּין דְּשְׁבוּעָה מִמֶּשׁ, מִצַּד שְׁחֹסֵר
בְּלִשׁוֹן הַשְׁבוּעָה, דְּהַצְהָרָה בְּהֵן צְדָק לֹא מִצְאָנוּ בְּשׁוּם מְקוּם בְּש"ס וּבְדַבְרֵי
הֶרֶאשׁוּנִים דְּמִקְרִיא שְׁבוּעָה. אֲלֵא הָא דְחִזִּינָא לְהָא דְהֵן צְדָק, הוּא רַק מַה
דְּאִיתָא בְּמִס' ב"מ (מ"ט א') לְגַבִּי הָא דְדַבְרִים אִם יֵשׁ בְּהֵם מִשׁוּם מַחֲסוּרֵי
אִמְנָה אוֹ לֹא, וְאֲמַרְיִנֵן שֶׁם רַבִּי יוֹסִי בְּר"י אֹמֵר, מַה תְּלַמּוּד לֹמֵר הֵינן צְדָק,
'וְהֲלֹא הֵינן בְּכֻלָּל אִיפָּה הִיָּה אֲלֵא לֹמֵר לָךְ שִׁיְהָא הֵן שְׁלָךְ צְדָק, וְלֹא שְׁלָךְ
צְדָק, אֲמַר אֲבִי הַהוּא שְׁלֹא יִדְבַר אֲז' בְּפִה וְא' בְּלֵב, וּפְרַש"י כְּלוֹמֵר כְּשֶׁאֲתָה מְדַבֵּר
הֵן אוֹ לֹא קִיִּים דְּבִרְיָךְ וְהַצְדָק אוֹתָם, אֲבָל לְגַבִּי שְׁבוּעָה לֹא הוֹזְכָר כְּלָל הָא דְהֵן
צְדָק, וְהוּי כְּהַבְטָחָה בְּעֵלְמָא שִׁישְׁמוּר אֶת דְּבוּרוֹ וְלֹא יִפְרֹ אֹתוֹ, וְזֶה לֹא תְלוּי דוּקָא
בְּהָא דְנוֹתָן הַצְהָרָה שְׁדְּבוּרוֹ יִצִּיב וְנִכּוֹן, אֲלֵא זֶה כּוֹלָל כָּל מַה שִׁיבְטִיָּה הָאָדָם
לְחַבִּירוֹ שְׁלֹא יִמִּיר אֶת דְּבָרוֹ וְכִמוֹ"כ בְּהָא דְשְׁבוּעָה בִּכְתָב נִרְאָה ג"כ פְּשוּט דְּלֹא
הוּי כְּשְׁבוּעָה מִמֶּשׁ מִשׁוּם שְׁנֵא' בְּשְׁבוּעָה "כִּי יִשְׁבַּע לְבִטָּא בְּשִׁפְתֵימָם", וְהֵינֵנוּ בְּהוֹצָאת
פִּיו מִמֶּשׁ, וְכֵן אֲמַרְיִנֵן יְבַכ"מ בְּש"ס דְּבַעֲיִנֵן פִּיו וְלָבוּ שׁוּיִן, וְהֵינֵנוּ הַמְצוּרָף לְמַה
שְׁמִכּוּוֹן בְּלָבוּ בְּעֵינֵן ג"כ שִׁיּוּצִיא בְּשִׁפְתֵינוּ, וְהֵינֵנוּ בְּטוּי שִׁפְתֵימָם.

אֲלֵא הָא דְאִיכָא לְעִיּוּנֵי בְּב' סְעִיפִים אֱלוֹ הוּא, מִשׁוּם הָא דְכְּנוּיֵי שְׁבוּעָה
דְּהוּיִן כְּשְׁבוּעָה, וְכֵן יְדוּת שְׁבוּעָה כְּשְׁבוּעָה, דְּלְכַאוּרָה הָא דְאֲמַר בְּהֵן צְדָק דְּדַבְרֵינוּ
נְכוּנִים לֹא גְרַע מְכַנוּיֵי שְׁבוּעָה, וְשִׁמּוֹת לְוַעֲזִים שֶׁל עֲכוּ"ם, גַּם אִיכָא חֲשֵׁשׁ מִשׁוּם
הָא דִּידוּת שְׁבוּעָה, וְכֵן בְּהָא דְשְׁבוּעָה בִּכְתָב אִיכָא לְמִימַר דְּאֵה"נ דְּאֵין בְּהַ מְלָקוֹת
וְקִרְבָּן הֵיּוֹת וְחֹסֵר בּוּזָה בְּטוּי שִׁפְתֵימָם, אֲבָל שְׁבוּעָה הוּיָא. וְכִמוֹ"כ צ"ב אִם יֵשׁ חִילּוֹק
בֵּין אִם אֹמְרִים בְּסַתָּם, בְּהֵן צְדָק כּוֹ"כ הַדְּבַר וְכְדוֹ אוֹ אֲנִי נִשְׁבַּע בְּהֵן צְדָק וְכוּ'
דְּלְכַאוּ' הָא דְנִשְׁבַּע חֲמִיר טְפִי מִשׁוּם שֶׁהוֹזְכִיר בְּלִשׁוֹנוֹ לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, וְהֶרְבֵּה רֵאשׁוּנִים
ס"ל דְּבַהוֹזְכִיר לְשׁוֹן שְׁבוּעָה לְבַד הוּי שְׁבוּעָה אַע"ג שְׁלֹא הוֹזְכִיר אֶת הַשֵּׁם וְכִמוֹ
שְׁנִבִּיא לְהֵלֵן.

וְזֶה יִצָּא רֵאשׁוּנָה הֶרֶן בְּרַפ"ק דְּנִדְרִים (ב א') ד"ה וּשְׁבוּעוֹת כְּשְׁבוּעוֹת,
כְּלוֹמֵר דְּכְנוּי שְׁבוּעָה הִרִי הוּא כְּשְׁבוּעָה וְחִיילָא, וְמַהָּא שְׁמַעֲיִנֵן דְּשְׁבוּעָה לֹא בְּעִיא
שֵׁם, אֲלֵא כְּיוֹן שְׁאֲמַר שְׁבוּעָה אוֹ שְׁבוּתָה שֶׁהִיא כְּנוּיָהּ שְׁלֹא אוֹכֵל כְּכַר זֶה, אֲסוּר

לאכלו דמתניתין בכה"ג עסקינן, דאי בשהזכיר את השם מאי איכא משום כנוי שבועה תיפוק ל"י משום הזכרת השם דאפי' בלא שבועה ובלא כנוי הוי שבועה זכו' אלמא כל שהזכיר שבועה או כנוייה אפי' בלא הזכרת השם מהני וכו' אלא שהראב"ד ז"ל אמר דלענין מלקות אינו לוקה אלא בהזכרת השם דבכולהו לאוי דשבועה שם כתיב בהו, לא תשא את שם ה', לא תשבעו בשמי, אבל לענין איסורא בלא שם נמי איתא ע"כ, הרי מבואר לפי השי' הנ"ל דגם בלא הזכרת השם, בשבועה לבד סגיא עכ"פ לגבי איסור שבועה, וכ"כ הרשב"א בריש נדרים בסוד"ה שבועות כשבועות וכו' וא"צ לומר בשבועה האמורה בתורה, אלא מכיון שאמר בשבועה הרי אלו חייבין ואעפ"י שלא הזכיר את השם ולא כנויו וכן נר' שם מל' הר"ח ז"ל, ומיהו רש"י ז"ל פירש שם והוא שיזכיר את השם עם כל אחד מאלו ע"כ. וכן כתב הרשב"א בשבועות (לו א') הא דאמרינן לאו לאו שבועה, הן הן שבועה, אפי' בלא הזכרת השם קאמר, דאי בהזכרת השם למה לי לאו לאו תרי זימני, או הן הן תרי זימני, אלא בלא הזכרת השם קאמר, והוא שנתכוון לשבועה, ומכאן שמענו לשבועת בטוי דאין צריכה לא שם ולא כנוי עכ"ל.

הנה לשי' ר"ת והרשב"א הויא שבועה גמורה גם בלא שם ובלא כנוי, זכין דקדק הרשב"א מלשון הר"ח. אמנם שי' רש"י והראב"ד ס"ל דיש בזה דק איסור שבועה, וכוותיהו ס"ל להרמב"ם (פ"ב מהל' שבועות ה"ג) וכן דעת רבו הר"י הלוי אבן מיגאש, מוכא בחי' הרשב"א לשבועות (לה ב) וז"ל לפיכך השתא מכלל האי שמעתא בין שבועה ממש בין שבועת האלה לא ימתחייב בהם עד דהוי בשם או בכנוי השם כדרבנן, אבל שבועה זו, שבועת האלה בלא שם או בלא כנוי לאו שבועה היא כלל ע"כ, אמנם הרשב"א שם אזיל לשי' וכתב בין אלה שאין עמה שבועה ולא שם, ובין שבועה שאין עמה אלה הרי היא כאלה שיש עמה שבועה עיי"ש).

ובשו"ע יו"ד (סי' רל"ז ס"א) האומר אני נשבע שאעשה דבר פלוני, או שלא אעשנו, הר"ז שבועה אעפ"י שלא הזכיר לא שם ולא כנוי, וכתב שם הש"ך להיש פוסקים איסורא איכא, וליש פוסקים מלקות נמי איכא דלא גרע מידות שבועה, וכ"כ הטור בשם הרמב"ם בפ"ב מהל' שבועות ובשם הרא"ש עיי"ש. ומזה נר' לכאורה שאם אמר "אני נשבע" בהן צדק הוי שבועה היות והזכיר בלשונו לשון שבועה אלא דאיכא לשדות בה נרגא לכאו' מהא דקתני במס' שבועות (לה א') במתני' בשמים ובארץ הרי אלו פטורין, הרמב"ם הוסיף בה עוד, בפ"ב מהל' שבועות ה"ג מי שנשבע בשמים ובארץ וכו' אעפ"י שאין כוונתו אלא למי שבראם אין זו שבועה וכו' וכתב הכ"מ ומשמע לרבינו שאפי' אמר שנתכוון למי שהשמים והארץ שלו כיון דאינו במשמע דבריו אינו כלום עכ"ל וא"כ ה"ה הכא היות ואין במשמע דבריו שבועה ואפי' שהזכיר בלשונו לשון שבועה איכא למימר דהא דהוסיף בה מגרע גרע כמו הא דשמים וארץ, ונראה לומר דבכ"ז הא דהן צדק נר' חמירא טפי מהא דשמים וארץ דשם הא דשמים וארץ אין בהם שים כוונה לאמתות השבועה והוי כנשבע בחפצא דנקראת שמים וארץ על הדבר הזה. ואין זו שבועה כלל משא"כ בהן צדק שתוכן מלים אלו שהוא מכוון לאמת שבועתו זהוי כאלו אומר שהוא נשבע בזה שההן שלו צדק ונכון הוא, וגם הא דשמים וארץ איכא למימר דדוקא כשלא אמר בפירוש לשון שבועה, אלא בשמים ובארץ

שדבר זה כו"כ, אבל בהזכיר בפירושו לשון שבועה איכא למימר דגם שם הוי שבועה, וכ"כ בפתחי תשובה (סי' רל"ז סק"א) בשמים ובארץ, ועיין בספר חכמת אדם (כלל ע"ט) שכתב דזה מיירי שלא אמר הריני נשבע אלא אמר בשמים וכו' אבל אם אמר הריני נשבע בשמים ובארץ למה יגרע לשון שבועה, בזה כיון דכוונתו למי שבראם עיי"ש, וא"כ לפ"ז ה"ה באומר אני נשבע בהן צדק אם כוונתו לשבועה בודאי דהוי שבועה ולא גרע בזה דהוסיף המלים בהן צדק, (ויש לדון בזה היכא דאינו מכוון לשם שבועה, וגם בנשבע על דעת אחרים, ויבואר בזה להלן).

ואיכא לברורי השתא רק הא דהצהרה בהן צדק ולא הזכיר לשון שבועה, דלכאוי איכא למימר דאתינן עלה מדין כנויים או מדין ידות כנ"ל [ואם כי מפורש שם בתוס' (ב' ב') סוד"ה ומ"ש וכו' וי"ל דכיון דלית בית ידות לא חשו להזכירם, ומפורש בדבריהם דאין ידות לשבועה, הנה לכאוי מפשטות מתניתין דלקמן (ט א) גר' דיש ידות לשבועה, דאמרינן התם כנדרים רשעים, נדר בגזיר ובקרבן, ובשבועה" ושם איירינן בידות, וכן מפורש בשו"ע יו"ד (סי' רל"ז ס"ט) ידות שבועה כשבועה, כיצד ידות, אמר כנדר רשעים שלא אוכל ככר זה וכו' עיי"ש ועיין בדברי הש"ך בריש סימן רל"ז, וכן נראה פשוט מלשון הרמב"ם פ"א מנדרים הכ"ה האומר לחבירו וכו' עיי"ש בכ"מ וברדב"ן.]

והנה מדין ידות נראה לכאוי דלית בה, משום דידות, היינו שמתחילים בעיקר הלשון אלא שלא משלימים את כולו, אבל הן צדק אין זה כלל מלשון שבועות, וכן חזינן בהסבר דידות, בריש נדרים בדברי הר"ן והרא"ש, דהיינו שמתחילים מקצת "מלשון הנדר" ולא מסיימים אותו, והלשון מורה על השלמתו כאוחזו בידו של הכלי, שאוחזו בזה עיקר הכלי, ומוזה נראה פשוט דהן צדק לא הוי בכלל ידות, ומה שיש לברר בה הוא מדין כנויים שחייבים עליהם כשבועה, דלכאוי לא גרע מלשון נכרים ולשון שבדו להם חכמים דהויין כשבועה.

האמנם גם בזה נראה לראוי דיש לחלק בין הא דהן צדק להא דכנויים, דבכנוי לשבועה, הר"ז גופא שבועה אלא ששבשו לשון שבועה לקרוא לה שבותה שקוקה וכדו' משא"כ בהן צדק שאין זה תרגום של שבועה או שבוש של לשון שבועה.

אלא דנראה דיש לחשוש בזה היות ואצל ההמון נראה כשבועה ובפרט אם נכנס לתקנון בתי המשפט כשבועה לאמת הדבר דלא גרע משבושי לשונות והוי כעין לשונות של נכרים וכלשון שבדו להם חכמים להיות נשבעים בו, והגם שהתוס' בנדרים (ב' א') כתבו דבעינן שיבין שהוא לשון נדר, מ"מ דוקא שם שאינו מביין תוכן הלשון, אבל כאן הרי תוכן הלשון של הן צדק נראה פשוט שהוא בא לאמת דבריו בשבועה, וגם איכא מהראשונים דפליגי אדברי התוס' הנ"ל בזה וס"ל דלא בעינן דוקא שיבין, ועיין רשב"א בריש נדרים מש"כ בזה, וכן בשו"ע יו"ד (סי' רל"ז ס"י) כנויי שבועה כשבועה וכו' ואלו הכנויים הם כפי זמנם לבני אדם שלא היו בקיאים בטיב לשון הקודש והכל לפי הזמן והמקום להוסיף בכנויים אלו או לגרוע מהם, ועכ"פ הר"ז לא גרע לכאוי מהא דכתב הרמ"א בהגה"ה (סי' רל"ז ס"י) שאותם הרגילים לומר בלה"ק אמונה אעשה כו"כ אעפ"י שהן כנדרים זרוזין מ"מ בעי התרה (הגהות מיי' פ"ד נדרים בשם מהר"מ).

והיה אפשר עוד לדמות הא דהן צדק ל"באמת", דע"ז איתא בשטמ"ק ס"פ

הזהב (נט ב) כל באמת הלכה היא הואיל שבאמת נשמע שכן הוא, להודיענו בא שהלכה כמותו ואין לגמגם בדבר, ע"כ. אלא דזה אפשר לדחות דשאני התם דדמי קצת לכנויים המוזכרים במתני' דשבועות (לה א') חגון ורחום וכו' עיי"ש אבל בהא דאמונה דמביא הרמ"א, אעפ"י שתוכנה של אמונה, אמת הוא, מ"מ לא דמי למילת אמת ממש, דאמת היינו שם ה', ששם ה' נקרא אמת שנא' 'וה' אלקים אמת' (ירמיה י' י') ופרש"י כי הוא אלקים חיים ומלך עולם, לכך יכול לאמת דבריו. (ועיין ראשית חכמה פי"ד משערי הקדושה), וגם אין לדמות את זה להא דאמרינן דהן הן או לאו לאו הוי שבועה (שבועות לו א) דנר' דדוקא בלשון דהן הן, או לאו לאו, ואין זה תלוי בתוכן משמעותם וכן נר' פשוט מלשון הרמב"ם (פ"ב מהל' שבועות ה"ו) וכן האומר לאו לאו ב' פעמים דרך שבועה, או הן הן והזכיר שם או כנוי הר"ז כנשבע וכו' הגה כאן הרמב"ם מצריך ג"כ שם כנוי והיינו דאזיל בזה לשיטתו (ועיי"ש ברדב"ז) וגם בל"ז משמע דוקא באומר הן הן וכו' לשון כפול, ול"ד להא דהן צדק, אבל מ"מ להא דכנויים נר' לכאורה דדמי כנ"ל.

ומה שיש לדון בזה בפתח להתירא הוא היכא דהמצהיר אינו מכוון לשבועה אלא לדבר אחר ובזה יש לדון גם היכא דאומר "אני נשבע" בהן צדק ומכוון לדבר אחר, וגם צ"ב אם נקרא נשבע על דעת המשביעים אותו ולפי כוונתו בענין הנדון.

והנראה בזה במה דמצינו להרמב"ם בהל' שבועות (פ"ב הט"ו) דפסק במי שנשבע ואמר שבועה שלא אוכל היום, ועל דעתכם אני נשבע וכו' מפני שלבם של אלו במקום לבו קם וכו' עיי"ש ובהל' ט"ז, כתב לפיכך כשמשביעין הדיינין את הנשבע אומרים לו, לא על דעתך אנו משביעים אותך אלא על דעתינו, והנה נר' מפשטות הלשון דהא דנשבע על דעת אחרים בעינן שיאמרו לו על דעתינו אתה נשבע, או שיזכיר בלשונו שהוא נשבע על דעתם, ובלא"ה יכול לישבע על דעתו והוי כאין פיו ולבו שוין ולא מקריא שבועה (עיי"ש היטב ברדב"ז) או שיקבל השבועה המוטלת עליו כהא דפסק הרמב"ם (בפ"ב ה"א) א' הנשבע וכו' וא' העונה אמן או האומר דבר שענינו כענין אמן כגון שאמר הן, או מחוייב אני בשבועה זו, קבלתי עלי שבועה זו וכו' והיינו דוקא כשהם אמרו לו בלשון שבועה ואמר הן א"כ היכא שמשביעים אותו ומקבל את השבועה על דעתם כהא דב"ד או כשהוא נשבע אומר בפירוש שהוא נשבע על דעתם, אבל בסתם כגון כאן שאומר בהן צדק בודאי שיכול לכוון בלבו שלא לשם שבועה, אלא דלכאורה להלכה זו דהזכיר הרמב"ם דדוקא בנשבע על דעת אחרים, אבל בל"ז יכול לומר כך וכך היה בלבי, נסתר מהא דפסק הרמב"ם לקמן פ"ג ה"ג וצריך הנשבע באונס להיות כוונתו בלבו בעת השבועה לדבר הפוטרו וכו' ועיי"ש ברדב"ז שכ' שלא התירו דבר זה אלא מפני האונס, אבל אם אין שם אונס אסור לישבע ובלבו לבטל וכו' הרי דבעינן שיכוון בשעת השבועה לדבר הפוטרו, כגון שמכוון רק להיום וכדו' אבל לומר שלא התכוונתי לשבועה לא מהני דבסתם הוי פיו ולבו שוין.

ונראה דגם לעיל איירינן בהא דאומר כך וכך היה בלבי, דהיינו ג"כ שעשה תנאי בשבועתו וכדו', ואה"נ דאסור לעשות כן אלא דמ"מ מהני וע"ז קאמר הרמב"ם דאם נשבע על דעת אחרים אינו יכול לומר כך דלבם קם במקום לבו, אבל באונס מתירים לו שיכוון בלבו פי' אחר בלשונו, ובזה נראה דגם לשון הרדב"ז שכתב

דאם אין שם אונס אסור לישיבע ובלבו לבטל וכו' אין כוונתו אלא לעשות כן, אבל בודאי דביטול בלבו הוי ביטול, ולא מקריא שבועה ובאונס יש לכוון בלבו לכתחילה לדבר אחר, וא"כ הכא כשיש בזה דבר מצוה כגון להציל ממון חבירו מהפסד ואינו רוצה לישיבע מחמת חומר שבועה בודאי שיכול להקל בהא דהן צדק שלא מזכיר בו לשון שבועה כנ"ל ויכול לכוון בלבו לדבר אחר; ואפי' באומר אני נשבע בהן צדק שהזכיר לשון שבועה יש להקל היכא שאינם משביעים אותו במפורש על דעתם שאין בזה משום לתא דשבועה, ואעפ"י שכאן לא מכריחים אותו לישיבע ומצד עצמו הוא נשבע מ"מ גם זה נקרא אונס לגבי זה דמהני מה שמפרש בלבו, וכמו בכל נדרי אונסין שמחמת אונס הממון שיש עליו נודר ונשבע כדי להציל ממונו (גדרים כ"ז:), וע"ע מהרי"ט ח"ב חו"מ סי' ג"ב, וה"ה בנידון שלנו, דלא אמרינן על מי שרוצה להצהיר ח"ו בשקר, אלא על מי שבא להעיד אמת ולהצהיר על דבר אמת, אלא שרוצה להנצל מחומר דשבועה על אמת, דודאי מותר וכנ"ל 1).

ואפשר עוד להקל לו באו"א שיבטל בפירוש בפיו לפני כן, וגם בזה מצאנו למהרי"ט בתשובה הנ"ל שכתב שנראה שהמודעא מבטלת המעשה אעפ"י שלא אמר בלבו היום שלא הצריכו לומר כן אלא כשלא קדם לה ביטול, אבל היכא דמסר מודעא מעיקרא ואמר כל מה שאני נשבע הרי הוא בטל שאיני עושה אלא מפני האונס עדיף טפי מביטול בלב בשעת הנדר דהשתא דבור ודבור הוא, ואתי דיבור ומבטל דיבור כאותה ששנינו, אומר כל נדר שאני עתיד לידור הרי הוא בטל, ומפרש בגמ' הרוצה שלא יתקיימו נדריו וכו' וביטול בפה עדיף טפי מאומר בלבו היום עיי"ש.

והשתא אתינן לבירור הא דחתם על הצהרה בשבועה אי הויא כשבועה, ומראש הודעתי דלכאורה לא הוי שבועה כלל משום דכתיב "כי יבטא בשפתים" ושמעינן דדוקא במוציא שבועה מפיו במפורש, וכן נראה פשוט לכאן מל' הרמב"ם פ"ב מהל' שבועות הלכה י', מי שנתכוון לשבועה וגמר בלבו שלא יאכל היום או שלא ישתה ושדבר זה אסור עליו בשבועה ולא הוציא בשפתיו הרי"ז מותר שנא'

---

1) לפי מה שצידד להלן ההמ"ח שליט"א שהביטוי "שבועה בהן צדק" משמעותה שבועה, האיך יועיל מה שיחשוב בלבו שאינו מכוון לשבועה, והרי נדרי אונסין לא הותרו אלא כשבלבו לפרש מה שאמר בפיו סתם, שאומר שלא יאכל ומכוון ליום זה בלבד וכל כיו"ב, אבל לגבי לסתור מה שאומר במפורש, דשב"ל אינם דברים.

וגם בדברים שמשמעותם יכול לסבול פירוש, וכהא דנדרי אונסין נראה שאין זה אמור בדברים שעיקר חיובם מכה ד"ד, כגון מכס ומסים וכיו"ב, שבזה כשם שעצם החיוב וגובה התשלום נקבע ע"י ד"ד, כן הרשות בידם לקבוע כראות עיניהם את צורת הפסוד מהתשלום, ואם לפי ראות עיניהם, אין להסטר אלא ע"י שבועה ולא בהצהרה בהן צדק מפני שהבריות נוהגים לזלזל בזה, הרי גם זה הופך להיות ד"ד, ובדומה למה שמצינו בשבועת הדיינים שיש לדיין לפרש כל צד רמאות שיש לחשוב בלבו (חו"מ סי' פ"ז סי"ב בהגהת), ובה לא נאמר שהותרו נדרי אונסין, וה"ה במבטל בפירוש בפיו לפני כן, אי"ז אלא במקום אונס, וכמבואר במהרי"ט שם.

„לבטא שפתים” וכו' הרי מפורש בלשונו דבעינן שיוציא בשפתיו דוקא, וכן איתא בשו"ע (יו"ד סי' רל"ט ס"א) דין השבועה כדין הנדר לכל דבר לענין שצריך שיוציא בשפתיו; בין לענין שנתכוון לומר פת חטים ואמר פת שעורים וכו' ובהל' נדרים. (סימן ר"י ס"א) אין הנדר חל עד שיוציא בשפתיו וכו' הרי נר' פשוט דבעינן דוקא שיוציא מפיו, ולכאו' אין ע"ז שום חומרא דשבועה.

אלא דחמותי ראיתי אור בהיר בתשובות הרי" מיג"ש (סי' קכ"ו) שאלה, ב"ב אנשים שהיתה ביניהן שנאה ודברי ריבות ואח"כ השלימו, וכתב כל אחד מהן לחבירו כ"י בשבועות חמורות שלא יכוון להקניטו ולא ידבר עליו סרה אם הם מחוייבים בשבועה זו שכתבו בכתב ידם, או נאמר שהואיל ולא הוציאו שבועה מפייהן אינם חייבין בה, והשיב להם, וז"ל אם כתב בכתב ידו שבועה ונתן לו כתב ידו חייב הוא לקיים מה שנשבע, ואפילו שלא הוציא שם שבועה מפיו, ואם לא קיים דינו מסור לשמים, אבל אין לחייבו דבר בדיני אדם הואיל ולא הוציא שם שבועה מפיו עכ"ל, לפ"ז נראה פשוט דיש בזה חומרא דשבועה אעפ"י שאין כאן בטוי שפתים ודלא כדברינו הנ"ל.

וכד דייקנן שפיר בדבריו נראה כדברינו דבודאי אין בזה איסור שבועה ממש ולכן אין דינו מסור לחייבו בדיני אדם והיינו בודאי דאין בזה מלקות וקרבו ויש בזה רק איסור והיינו דוקא דכתב שבועה בכת"י, אבל בחתימה לבד אין בזה איסור שבועה, ושאלה זו מצאנו לה בצורה הפוכה, בדברי רש"י בספר הפרדס, בנשבע שלא ידבר עם חבירו אם מותר לכתוב לו, ושם כתב בזה בלקוטים, וששאלת מי שנשבע שלא לדבר עם חבירו מהו לכתוב לו דברים בכתב, כך ראינו שמותר לכתוב כל דברים שבלבו ואין בזה חשש, אבל אסור ליתן שלום בחבורה שהוא בתוכה אא"כ אומר שלום עליכם רבותי חוץ מפלוני, ובשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תר"ה כתב דשבועה בכתב „בלשון קבלה” אפי' היכא דספק לו אם הוציא בשפתיו בעת הכתיבה, צריך לקיים דספק דאורייתא לחומרא, הנה ג"כ חזינן דיש להחמיר בזה רק משום דאולי הוציא בשפתיו, וכ"ז רק בכתב לשון שבועה אבל בחתימה בעלמא לא שייך לחשוש בזה.

אמנם רואים לחומרא זו גם היכא שבודאי לא הוציא בשפתיו, בדברי הנוב"י (מה"ק חיו"ד סי' ס"ו) דכתב, דשבועה בכתב בלשון קבלה אם לא הוציא בשפתיו בשעת הכתיבה, י"ל דהיא מחלוקת הר"מ ור"ת, אבל חרם בכתב מסיק שם דלכו"ע הוי חרם אף דבודאי לא הוציא בשפתיו, ובחלק חו"מ (שם סי' ל"ו) כתב ג"כ כדבריו הנ"ל, והוסיף בזה דרק לענין איסור השבועה להתחייב מלקות הוא דאמרינן הכי, אבל לענין דיני ממונות שבין אדם לחבירו אין הב"ד משגיחין בדבריו שלא הוציא מפיו והודאתו כמאה עדים, וכל מה שנתחייב בשבועה בע"פ מחוייב נמי בשבועה בכתב עכת"ד וביאור דבריו נר' ברור דמדין שטר הרי הוי שטר שבועה ככל השטרות וככל כתב ידו דחשבינן ליה כמאה עדים, אבל לגבי האיסור שבועה, היות ולא הוציא בשפתיו אין כאן לבטוי שפתים ואין כאן לשבועה.

אמנם מדברי הר"י מיג"ש לעיל חזינן דכת"י בשבועה יש בזה חומרא גדולה, וחייב לקיים על מה שחתם, ולא רק מצד הדיני ממונות שבוה, אלא גם מצד חומר

השבועה, דהא שם באותה תשובה לא איירינן בממונות אלא משום חומרא דשבועה אתינן עלה.

ובהא דכתבתי לעיל לדייק מלשון הר"י מיגש דדוקא אם כתב שבועה בכת"י, ולא מהני חתימת ידו לבד, ראיתי לשו"ת אחיעזר (ח"ג סימן ע"ט אות ה') שכתב די"ל דאע"ג דשבועה בכתב לא מהני משום דכתיב לבטא בשפתים, אבל חרם מהני מ"מ דוקא בכת"י ממש אבל בחתימה לבד י"ל דלא מהני וכ"כ המחברים, ע"כ. הנה הוא כתב את זה אפי' בחרם דס"ל להנוב"י דחמיר משבועה ואפילו בכת"י מהני, דזה דוקא בכת"י ממש ולא סגי בחתימת ידו על שבועה וכו'. (ועיין בתשובות הר"ן מ"ח גבי חרם הרי הוא כשבועה) ובשו"ת מהרי"ט (ח"א שאלה י"ד) כתב בג' שהסכימו בדבר אחד ונשבועו שבועה וכתבו בספר וחתמו והא' אומר חתמתי ולא נשבועתי אם השנים האחרים נאמנין להעיד, ומשמע מהשו"ת הנ"ל דחתימה לא הוי' שבועה כלל, ושם האריך לדיין בארוכה רק לגבי זה אם מיקרו נוגעים בדבר לגבי מאי דמעידים שביטא בשפתיו, ובסו"ד כתב דמה מהני אם העידו עליו, אם הוא בטוח שלא נשבוע והוא חושב שאין עליו חומרא שבועה וכו' מכל הלין נראה דחתימה על הצהרה בשבועה הנהוגה כיום אין בה שום חשש שבועה וז"ב ²).

(2) אמת נכון שכ"כ באחיעזר, אולם לענ"ד דבר זר הוא לחלק בזה בין כת"י לחת"י. והמקור הראשון לחילוק זה הוא הנוב"י, שציין שם האחיעזר, אך ברור לענ"ד לא כוון לזה ולא עלתה על דעתו כלל.

דהנה קי"ל כל העונה אמר אחר שבועה כמו הוציא שבועה מפיו, וזה לא מצד דיבור פיו של המשביע, שהרי משביע הוא אפילו אם הוא עכו"ם או קטן (יו"ד רל"ז ס"ב). וכן לאו דוקא אמן אלא כל דבר שעניינו קבלת הדברים (שם ר"ט). וחת"י הרי ודאי שהוא בגדר אישור לקבלת הדברים, ובכל שטר שדנו הראשונים בכשרותו מצד מפייהם ולא מפי כתבם, אבל לא עלה על הדעת לפסול מצד שאין כאן אלא חת"י העדים, שהרי השטר אינו נכתב כרגיל אלא ע"י סופר, ואף אם במקרה חתם סופר כעד, אין הוא אלא ע"א, והשני אין כאן אלא חת"י, ומ"מ הוי עדות מעליא והיינו כנ"ל מפני שחת"י הנה אישור לקבלת הדברים שעליהם באה החתימה, ואם מדינא שבועה שבכתב תורת שבועה עלי, למה יגרע דין החתימה, כמאשר השבועה בפיו?

ומש"כ הנוב"י (קמא, יו"ד, ס"ח): גם מהרשד"ם וחוי"י (המחמירים בשבועה בכתב) מודים עכ"פ שכתב יד סופר ודאי לא יחשב לביטוי שפתים של הבעל דבר, נראה שהוא חוזר לגבי אותו ענין שעוסק בו, שלמי גביית העדות, לא הוזכר בפני שום חרם, רק כאשר הביאו לפני התנאים חתמה, והיא לא ידעה אם נאמר שם שבועה וחרם ות"כ. ובוה כתב שם הנוב"י בא"ד ש, זה הוא נוסחא דשטרא ומעולם לא נעשה שום שבועה או קבלת חרם, והסופרים רגילים לכתוב דבר זה, וטופסי דשטר הוא. כונתו ברורה שלא הסופר ולא החותם שמים לב לדקדוק הנוסח, שהסופר כותב כפי הנוסח הרגיל והחותם חותם מבלי לחשוב, שיש כאן ענין של שבועה וכי"ב. וזהו גם שכ' בסיום דבריו, שבכה"ג שהחתימה היתה מבלי דקדוק, אין לראות כת"י הסופר שכתב מגדר טופסי דשטרי, כשבועה של הבע"ד ולשון הנוב"י, טופסא דשטרא"י היא ברומה ללשון הירוש'.

ומזה נבוא לברך בנשבע בסדורי תפלה או בחומשים מודפסים וכדו' וכן היכא שנשבע רק בהנחת ידו עליהם ולא לקחם בידו אי מקרי שבועה. והנה הרמב"ם בפ"ב מהל' שבועות ה"ד ס"ל דנשבע בכתבי הקודש לא הויא שבועה כלל, ועיין בהשגת הראב"ד שם ובדברי הכ"מ והרידב"ז, ואמנם בתשובות הגאונים מוצאים חומרא גדולה בזה דס"ל דאפי' בסידור תפלה חיילא שבועה, וז"ל מי שתפס ספר של תחנונים או של תפלות ונשבע השבועה היא כשבועת התורה היא אי לא. תשובה — השבועה היא כשבועה "בנקיטת ספר תורה" ואין לה הפרה לעולם, ונראה דהגאונים מחמירים בהתרת נדרים ושבועות כדמצינו ג"כ בזה בתשובות הגאונים (ס"ו קכ"ז) במי שקפץ ונשבע בתורה שהיא בידו וכו' שכתבו שם, שאין בדורות הללו מי שיוכל להתיר לאחר נדר ולא שבועה ואפי' בישיבה אין יכולים להתיר לא נדר ולא שבועה, ולכן יתקיים שבועתו וכו' וכן מי שנרגז וקפץ ונשבע בהזכרת השם או בתורה המונחת בארון, אין רשות לכל אדם חכם וסופר להתיר שבועתו לא שבועה שנשבעין בנקיטת חפץ ולא שבועה שנשבעין על פה בהזכרת השם (ועיי"ש בתשובה ע"ו דאיכא גוונא דמתירין לו).

שבת פט"ו הוי"ד בתוס' ברכות מ"ח: ד"ה מתחיל, מהו לומר רענו זוננו וכו' בשבת. אי"ל טופס ברכות כך הוא. והובא בטור סי' קפ"ח.

ורא לדבר שאל"כ הנוב"י סותר א"ע, ממש"כ שם בתשו' ס"ו שדקדק בלשון הזתב ולא מצא שקבלו עליהם בשבועה, ולא הזכיר כלום שכל האלופים וראשי הקצינים זרי לא כתבו יחד, ולא הי' כאן אלא חת"י, וגם לא הזכיר אפילו שהכתב נכתב עכ"פ ע"י אחד מהחותמים, ובפשוטו זה נכתב ע"י סופר וכולם חתמו, ואעפ"כ לא העיר הנוב"י מאומה מצד שאין כאן אלא חתימה, ובוהו כו"ע מודים.

אלא ברור כנ"ל שלא הי' בדעתו לחלק בין חת"י לעדי הכת"י אלא רק לנידון דשאלה של סי' ס"ח, שהחתימה היא שגרתית ללא תשומת לב מדוקדקת למה שנכתב בפנים.

וכן יש לראות בהשו' הרא"ם אחד מראשי המדברים בענין שבועה בכתב וכ' בא"ד דז"ל: אין שום אי מהחכמים שיאמר שחתימתו היא כשבועה, דלבטא בשפתים כתיב זכו' דאי איכא ביטוי אין, ואי לא — לא הוי' שבועה, פשיטא ופשיטא שאין בחתימתו ממש, עכ"ל. הנה לא העלה שום סברא לפסול מצד שלא היה כאן אלא חתימה, ולא בא לפסול רק מצד דלבטא בשפתים כתיב, ובכתב אין בזה דין שבועה. ודברי האחיעזר צ"ע רב לענ"ד. ומההרי"ט שמביא אין שייכות הנה שאין כתוב בכתב שנשבעים אלא שכבר נשבעו, והשטר אינו אלא שטר רא"י ע"ז. וכה"ג דחה הגרע"א באמת השב יעקב מתה"ד דשבועה בכתב לי"מ (תשו' רע"א ל', ול"ב), אכן ע"ש שמעלה חידוש אף אם נאמר שכתובה כקריאה אי"ז כשמכוין בפירוש שכתבתו לא תחשב קריאה. ומעתה אם יכוין כך בפירוש, הרי אין כאן שבועה. ועי' הערה דלעיל שכבר הערנו שבמקום שהשבועה נדרשת מכח תקנה שמטרתה להשמר מפני הרמאים לעקוף הדי'ד, ג"ז נכלל בכלל ד"ד. והדרך הנכונה להצהיר במפורש שנמנעים מלהשיב בגלל חומר השבועה שהזכירו חז"ל אפילו על דבר אמת, וודאי שהממונים ע"ז יתחשבו בכך, וחומת ישרים תנחם.

ובתשובות הריטב"א (סי' קפ"ו) כתב אך על ענין השבועה שגילה לגוי ענין חילוף התורה אין בזה כלום, ולא עוד אלא שאע"פ שלא נתכוון שמעון בזה לש"ש מ"מ יפה עשה שהפרישו משבועת שקר וגם מחילול השם כי השבועה שהיה נשבע בנטילת ההפטרות שבועה גמורה היא וכו' עיי"ש ועיין מהרי"ו סי' קע"א (מובא ברמ"א סימן פ"ז סט"ו) וביו"ד (סי' רלז ס"ז) ברמ"א דבנשבע בנביא מן הנביאים או בשאר כתב מכתבי הקודש דאין זה שבועה, והיינו שלא נטל בידו, אבל אם נטל בידו כתב אשורית אפי' אינו רק חכמה חזונית או אלף בית שאין בו רק אותיות אם נשבע בהן והן בידו הוי שבועה (סברת הב"י) ועיי"ש בדברי הש"ך משם תשובת מהר"ם מינץ (סי' ע"ו) דאם הניח ידו עליהן דינו כנטלם בידו דא"צ הגבהה אלא אחיזה בעלמא ע"כ, ונר' לכאו' דבשיטת הרמב"ם דנשבע בכתבי הקודש לא הוי' שבועה אפשר לומר ג"כ דדוקא בלא נטלם, אבל בנטלם הוי' שבועה, ועכ"פ ראוי להחמיר בשבועה בתנ"ך אעפ"י שאינו נוטלו אלא ששם ידו עליו וחמיר בודאי מהא דשבועה בכתב, והצהרה בשבועה בהן צדק, וז"ב.

מסקנא דדינא:

- א. הצהרה בהן צדק כשמכוון להצהיר על האמת אלא שהוא רוצה להנצל מחומרא השבועה אין בזה חשש שבועה, ויכוון בשעת הצהרה לדבר אחר, ויותר טוב שיבטל בפירוש לפני כן (כדברי המהרי"ט בתשובה).
- ב. חתימה על הצהרה בשבועה לא הוי שבועה.
- ג. יש להחמיר בכותב בפירוש אני נשבע אפי' לא הוציא בשפתיו.
- ד. הצהרה בהן צדק שאעשה כך וכך ולא כוון לבטלה וכן לא עשה מודעה לפני כן צריך התרה (וכדברי הרמ"א הנ"ל).
- ה. בחומשים וכתבי הקודש וסדורי תפלה וכיוצא בזה יש להחמיר בשבועה אפילו שלא בנקיטת חפץ.